

Öz sahəsində inqilab etmiş azərbaycanlı

Ağamusa Axundov dünya türkologiyasında ilk sanballı fonoloji araşdırmaların əsasını qoyub

"Mən hələ yaşayacağam, Yaşadığım qədr, Neçə-neçə illər".

Dilçiliyimizin döyünən ürəyi, düşünən beyni və istiqamətləndirici simasıdır. Nədən yazırsa-yazsın, hər yerdə yenilikçi, novator, dilimizi və dilçiliyimizi yüksək zirvələrə daşıyan zəhmətkeş, sadə bir alim idi. "Müəllimlik" sözün həqiqi mənasında onun üçün Allah vergisidir. O, dürüstlüyü, intellektual səviyyəsi, fərqliliyi ilə seçilirdi. Bütün həyatı boyu öyrənmə sevgisi ilə yaşayıb və intellektual səviyyəsini, öyrəndiklərini daim ətrafı ilə paylaşılıb.

"Gənclərə örnək" rubrikasının bu dəfəki qəhrəmanı ciddi tədqiqatları ilə tariximizə adını qızıl hərflərlə yazdırmış türkoloq alim, Azərbaycanın tanınmış ədəbiyyatşünası, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatı laureatı, Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, əməkdar elm xadimi, mərhum **Ağamusa Axundovdur.**

32 YAŞINDA ELM LƏR DOKTORU

Ağamusa Axundov 1932-ci il fevralın 2-də Kürdəmir şəhərində anadan olub. Orta məktəbi bitirdikdən sonra 1950-1955-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti - red.) filologiya fakültəsində ali təhsil alıb, 1955-1958-ci illərdə isə universitetin aspiranturasında oxuyub. Əmək fəaliyyətinə 1958-ci ildən təhsil aldığı universitetin filologiya fakültəsində başlayan Ağamusa Axundov 1990-cı ilədək burada müəllim, baş müəllim, dosent, professor, kafedra müdiri və dekan vəzifələrini tutub. Universitetdə çalışmaqla yanaşı, 1959-1965-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Dillər İnstitutunda ikinci ali təhsil alıb. 1990-cı ildən 2011-ci ilədək Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru və eyni zamanda, 2001-2011-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsinin akademik-katibi işləyib. 2011-ci ildən ömrünün sonunadək Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müşaviri olub.

Qəhrəmanımızın elmdə fədakarlığı, akademizmi, dil faktlarına vicdanlı münasibəti, təhlildən əldə etdiyi nəticələrə adekvat linqvistik şərh vermə bacarığı onu başqalarından fərqləndirirdi. 32 yaşında doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə etmiş alim Azərbaycan dilçiliyinə riyazi təhlil metodunu gətirib. Ötən əsrin 60-cı illərinin ortalarından gənclər onun "Felin zamanları" adlı kitabını, sonra isə "Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi" monoqrafiyasını həvəslə oxuyub öyrənir, bizim belə bir ensiklopedik biliyə malik alimimizin olması ilə fəxr edirlər.

FONOLOGIYA SEVGİSİNİN AÇARI

Məşhur belçikalı antropoloq-strukturist Stross yazırdı ki, nüvə fizikası dəqiq elmlər üçün nədirsə, fonologiya da sosial elmlər üçün odur. Bu ideya Ağamusa müəllimin fonologiyaya sevgisinin açarı hesab edilə bilər. Bu nəhəng alim gənc yaşlarında Azərbaycan dilçiliyində inqilab edib. Ötən əsrin 60-cı illərində Azərbaycanda dilçiliyin fonetika və fonologiya sahələri başqa sahələrə nisbətən daha çox inkişaf etmişdi. Çünki o zaman bizim son dərəcə istedadlı dilçilərimiz var idi. Digər tərəfdən, o zaman dünya dilçiliyində fonologiya aparıcı mövqedə idi. Gənc Ağamusa da dilçilikdəki bu yeniliyi duymaya bilməzdi, çünki onun davamlı və təhlilədiçi mütaliəsi və güclü müşahidə qabiliyyəti vardı. Üçüncü bir tərəfdən, Ağamusa müəllim təbiətşünaslıq elmlərinə, xüsusilə riyaziyyata meyilli dilçi idi. Bütün bunlar onu humanitar elmlərin şahı olan fonologiyaya gətirdi. Maraqlı burasıdır ki, namizədlik dissertasiyasının

müdafiəsindən çox keçməmiş, A.Axundov gələcək tədqiqatının yönünü tamam dəyişərək dilçiliyin zirvəsi sayılan fonologiyaya üz tutdu. Fonologiyaya həvəs və maraq onu gətirib bu istiqamətin ağışına atdı və Axundov Azərbaycanda, dünya türkologiyasında ilk sanballı fonoloji araşdırmaların əsasını qoydu. Fonologiya onu ənənəvi dilçiliyin əsarətindən xilas etdi və gələcəkdə adlı-sanlı dilçi olmasına bir növ təkan verdi.

"TƏNOİD, BÖHTAN ONU YOLUNDAN DÖNDƏRMƏDİ"

Respublikamızda riyazi dilçilik elminin yaradıcısı da A.Axundovdur. Dilçilik elminin müasir inkişaf meyillərini və perspektivlərini nəzərə alaraq, riyazi dilçilik sahəsində bir sıra tədqiqatların nəticəsi olaraq "Riyazi dilçilik" kitabı nəşr olunub. Bu kitabda riyazi dilçilik termininin yaranması, inkişafı və dilin tədqiqinə riyazi üsulların tətbiqi kimi məsələlər geniş şərh olunub, riyazi dilçilik terminləri ilə bağlı anlayışlar Azərbaycan dilçiliyinə gətirilib.

Azərbaycan dilinə müasir dövrümüzdəki münasibət A.Axundovun tədqiqatlarında daha geniş əks olunub.

Aygün ƏZİZ

Dövlət dilimizin adı ilə bağlı keçən yüzilliyin 90-cı illərində gedən məlum mübahisələrdə Ağamusa Axundov onun "Azərbaycan dili" adlandırılmasının tərəfində durub: "Dövlət dilimizin adı Azərbaycan dili olmalıdır". Buna görə o, tənqidlərə, böhtanlara hədəf olsa da, mövqeyini dəyişməyib. Sonda zaman onun və ardıcıllarının doğru yolda olduğunu sübut etdi. Banisi ümummilli liderimiz Heydər Əliyev olan Azərbaycan Konstitusiyası layihəsinin müzakirəsi zamanı yenidən ortaya çıxan dövlət dilinin adı məsələsində qəbul edilən qərar nəticə etibarilə Ağamusa Axundovun rəhbərlik etdiyi AMEA Dilçilik İnstitutu kollektivinin və bütün xalqın ürəyincə oldu.

Dilimizin ən qiymətli və ən böyük sərvəti olan söz ehtiyatlarının toplanıb sistemə salınmasında da alimin mühüm xidmətləri var. A.Axundovun redaktorluğu ilə üçcildlik "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"nin nəşri 2000-ci ildə başa çatıb. A.Axundovun tərtib etdiyi bircildlik "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" quruluşuna və tərtib prinsipinə görə tamamilə yenidir. Bu bircildlik Azərbaycan dilinin lüğət tərkibini bütünlüklə əhatə edir və əslində, baş sözlərin sayına görə həmin lüğətlərdən daha zəngindir, 1500-ə yaxın söz əlavə edilib.

FUTBOL, ŞAHMAT, ŞEİR, SƏYAHƏT...

Ağamusa müəllim səyahət etməyi çox sevmiş. Hələ gənc yaşlarında 6 ay Yaponiyada, bir il Misirdə yaşayıb. Amerika, Avropa, Asiya ölkələrinə səyahəti zamanı bir çox mədəniyyət tədbirlərinə qatılıb, xarici ölkələrdə fəxri mükafatlara layiq görülmüş. İdman onun həyatının ayrılmaz hissəsi olub. Xüsusilə futbolu çox sevib. Ən önəmli məşğuliyyəti isə şahmat olub. Təsədüfi deyil ki, dilçi alim həm də professional şahmatçı kimi tanınır. Araşdırmaları ilə inqilab etmiş alimin hobbiləri arasında şeir yazmaq da var. Dilçi alim həm də fəlsəfi şeirlər müəllifi olub. O, boş zamanlarında şeir yazmağı sevmiş. Şeirlərindən birində belə deyir:

*"Mən hələ yaşayacağam,
Yaşadığım qədr,
Neçə-neçə illər.
Çünki mən zamanın möhlətini
Yaşayıb atmamışam.
Gecə zamanda mürğüləyəndə,
Mən yatmamışam!"*

Ağamusa müəllimin dilçiliyimiz üçün gördüyü işlər o qədər geniş və əhatəlidir ki, onları bir alim ömrünə sığdırmaq hər adamın işi deyil. Ümumilikdə 36 adda 7970 səhifəlik kitab yazıb çap etdirən alimin titanik zəhmətinin nəticələrini qiymətləndirməmək olmur. Onun çoxsaylı məqalə, müsahibə və çıxışları, ölkə daxilində və ölkə xaricindəki yazıları, mühazirə və seminarlarının, rəhbərlik etdiyi dissertantların sayı-hesabı yoxdur. A.Axundovun dilimizin müxtəlif sahələrinə həsr etdiyi əsərlərinin böyük hissəsi 75 illik yubileyilə bağlı "Akademik Ağamusa Axundov" (Bakı, 2008) adı ilə çapdan çıxmış kitabında toplanıb.

Görkəmli alim Ağamusa Axundov 5 sentyabr 2015-ci ildə vəfat edib, Bakıda, II Fəxri Xiyabanda dəfn edilib.

P.S: Yazı internet materialları əsasında hazırlanıb.